

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА ТУРИЗМУ

Вплив воєнних конфліктів на розвиток туризму в регіоні

за спеціальністю: 242 Туризм

галузі знань: 24 Сфера обслуговування

за освітньо-професійною програмою: Туризм

на здобуття освітнього ступеню: Бакалавра

Кваліфікаційна робота бакалавра
студента/студентки денного відділення
IV курсу
Борис Ірини Олександрівни

Науковий керівник:
д.геогр.н, проф. Любіцева О.О.

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Ступінь вивченості проблеми	6
1.2. Теоретичні аспекти впливу воєн на туризм.....	8
1.3. Методологія дослідження	13
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВОЄННИХ ДІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ	
ТУРИЗМУ	21
2.1. Кейс-стаді: Вплив конфлікту на туризм у Європі	21
2.2. Порівняльний аналіз впливу поствоєнної ситуації на туризм: міжнародний досвід	27
2.3. Оцінка довгострокових перспектив туризму в умовах постконфліктного відновлення.....	29
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ І РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ	
ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ	39
3.1. Розробка стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм	39
3.2. Аналіз і розробка програм підтримки туризму по закінченню конфлікту.....	42
3.3. Рекомендації для уряду та приватного сектору.....	45
Висновки до розділу 3.....	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Війна завжди була і залишається одним з найважливіших факторів, що впливають на суспільство і його розвиток. Особливу увагу привертає вплив воєнних конфліктів на економічну сферу, зокрема на туризм. Туризм, як один із найважливіших секторів світової економіки, значною мірою залежить від стабільності та безпеки в регіоні. Воєнні конфлікти призводять до значного скорочення туристичних потоків, руйнування інфраструктури та зниження інвестиційної привабливості регіонів. В умовах сучасного світу, де збройні конфлікти виникають у різних частинах планети, вивчення їхнього впливу на розвиток туризму є надзвичайно актуальним та важливим.

Актуальність дослідження обумовлена зростаючою кількістю збройних конфліктів у світі та їхнім значним впливом на різні аспекти суспільного життя, включаючи туризм. Сучасні воєнні конфлікти мають глобальний характер, їхні наслідки відчуваються на всіх рівнях - від локального до міжнародного. Аналіз впливу воєнних дій на туристичну галузь дозволить розробити ефективні стратегії подолання негативних наслідків та сприятиме відновленню туризму у постконфліктний період.

Об'єктом дослідження є процеси, що відбуваються у туристичній галузі під впливом воєнних конфліктів.

Предметом дослідження є вплив воєнних конфліктів на розвиток туризму у конкретних регіонах.

Метою дослідження є виявлення та аналіз основних чинників впливу воєнних конфліктів на туризм, а також розробка рекомендацій для мінімізації їхнього негативного впливу та сприяння відновленню туристичної галузі.

Завдання дослідження включають:

1. Проведення огляду літератури та аналізу попередніх досліджень щодо впливу воєн на туризм.
2. Вивчення теоретичних аспектів впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь.

3. Аналіз конкретних випадків (кейс-стаді) впливу воєнних конфліктів на туризм у Європі.
4. Порівняння отриманих результатів з аналогічними міжнародними дослідженнями.
5. Оцінка довгострокових перспектив туризму у постконфліктних регіонах.
6. Розробка стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм.
7. Розробка програм підтримки туризму у постконфліктний період.
8. Формулювання рекомендацій для уряду та приватного сектору.

Методи дослідження включають системний підхід, аналіз літературних джерел, кейс-стаді, порівняльний аналіз, експертні оцінки та прогнозування.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь, що дозволяє не лише виявити основні проблеми, але й запропонувати конкретні заходи для їх подолання.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних уявлень про вплив воєнних конфліктів на туризм та формуванні нових підходів до аналізу цього впливу.

Практичне значення полягає у розробці рекомендацій та стратегій, які можуть бути використані урядами та приватними компаніями для мінімізації негативних наслідків воєнних конфліктів та відновлення туристичної галузі.

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. У першому розділі розглядаються фундаментальні аспекти впливу війни на туризм, другий розділ присвячений аналітичному огляду та кейс-стаді, а третій розділ містить розробку стратегій та рекомендацій для відновлення туризму.

У заключній частині роботи узагальнені основні результати дослідження та зроблені висновки щодо подальших напрямів дослідження проблематики впливу воєнних конфліктів на розвиток туризму.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Ступінь вивченості проблеми

Вивчення впливу воєнних конфліктів на розвиток туризму є складною та багатогранною проблемою, що привертає увагу дослідників з різних країн та наукових дисциплін. Історія досліджень у цій галузі охоплює широкий спектр підходів та методів, які спрямовані на розкриття зв'язку між військовими діями та туристичною активністю. Огляд літератури з цієї тематики дозволяє визначити основні напрями та етапи розвитку наукових підходів до вивчення даного питання.

Ранні дослідження впливу воєн на туризм почалися ще у ХХ столітті, коли перші науковці звернули увагу на те, як збройні конфлікти можуть впливати на економічний розвиток країн та регіонів. На початкових етапах досліджень акцент робився на економічних наслідках воєн, включаючи вплив на туристичну інфраструктуру, потоки туристів та доходи від туризму. Дослідники розглядали випадки конкретних країн, що постраждали від військових дій, аналізували статистичні дані щодо змін у туристичному секторі та намагалися виявити загальні тенденції та закономірності [1].

З часом з'явилися більш складні та систематизовані підходи до вивчення впливу воєн на туризм. Важливу роль у цьому зіграли роботи, що розглядали взаємозв'язок між політичною нестабільністю та туристичною активністю. Одним із ключових аспектів стало вивчення впливу страху та небезпеки на поведінку туристів. Вчені почали досліджувати, як інформація про воєнні конфлікти, що передається через засоби масової інформації, впливає на рішення туристів щодо вибору місць для подорожей. Це призвело до розвитку теоретичних моделей, що пояснюють зміну поведінки туристів під впливом негативної інформації про безпеку у певних регіонах.

У 1990-х та 2000-х роках з'явилося багато досліджень, що аналізували вплив конкретних конфліктів на туристичну галузь у різних країнах. Так, було

проведено багато робіт, що розглядали вплив воєн на туризм у Балканському регіоні, на Близькому Сході, в Африці та інших частинах світу. Ці дослідження показали, що воєнні конфлікти призводять до різкого зниження кількості туристів, руйнування інфраструктури, втрати робочих місць у туристичній галузі та загального зниження рівня доходів від туризму. Вони також виявили, що відновлення туристичної галузі після завершення конфлікту може займати багато років і вимагати значних зусиль та інвестицій [2].

Окремим напрямом досліджень стало вивчення впливу воєнних конфліктів на різні сегменти туристичного ринку. Дослідники почали розглядати, як військові дії впливають на розвиток екологічного, культурного, пригодницького та інших видів туризму. Важливим аспектом стало вивчення впливу воєн на культурну спадщину та історичні пам'ятки, що є важливими туристичними об'єктами. Було встановлено, що воєнні конфлікти часто призводять до руйнування культурних цінностей, що ускладнює відновлення туристичних потоків після завершення конфлікту.

Сучасні дослідження у цій галузі все більше звертають увагу на комплексний підхід до вивчення впливу воєн на туризм. Вони охоплюють не лише економічні, але й соціальні, політичні та екологічні аспекти. Наприклад, вивчається, як воєнні конфлікти впливають на сприйняття безпеки у суспільстві, зміну туристичних маршрутів, розвиток альтернативних туристичних напрямків та стратегій виживання туристичних компаній у умовах кризи. Також дослідники аналізують роль міжнародних організацій, урядів та приватного сектору у відновленні туристичної галузі після завершення воєнних дій [3].

Важливим аспектом сучасних досліджень є використання нових методів та технологій для аналізу впливу воєн на туризм. Зокрема, активно використовуються геоінформаційні системи, соціальні мережі, великі дані та інші інноваційні підходи для збору та аналізу інформації. Це дозволяє більш

точно оцінити масштаби впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь та розробити ефективні стратегії подолання їхніх наслідків.

Наукові праці з цієї тематики також підкреслюють важливість співпраці між різними країнами та організаціями у вирішенні проблем, пов'язаних з воєнними конфліктами та туризмом. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація та інші, активно беруть участь у розробці програм та заходів, спрямованих на підтримку туристичної галузі у постконфліктний період. Важливою є також роль місцевих громад та органів влади, які повинні активно працювати над відновленням туристичної інфраструктури та створенням умов для безпечного та комфортного перебування туристів [4].

Водночас, дослідження показують, що для ефективного подолання негативних наслідків воєнних конфліктів необхідно враховувати специфіку кожного конкретного регіону та характер конфлікту. Це вимагає глибокого розуміння місцевих умов, культури та соціально-економічних особливостей. Таким чином, кожен конфлікт та його вплив на туризм потребує індивідуального підходу та спеціально розроблених стратегій.

Огляд літератури та історія досліджень з тематики впливу воєнних конфліктів на туризм свідчать про високу актуальність та багатогранність цієї проблематики. Наукові дослідження в цій галузі дозволяють не лише зрозуміти основні закономірності та тенденції, але й розробити практичні рекомендації для мінімізації негативних наслідків та сприяння відновленню туристичної галузі у постконфліктний період.

1.2. Теоретичні аспекти впливу воєн на туризм

Вплив воєнних конфліктів на розвиток туризму є складним і багатоаспектним питанням, яке потребує глибокого теоретичного аналізу. Воєнні конфлікти впливають на туристичну галузь на багатьох рівнях, включаючи економічний, соціальний, політичний та психологічний аспекти.

Теоретичні підходи до вивчення цієї проблематики дозволяють не лише зрозуміти механізми впливу, але й розробити стратегії для подолання негативних наслідків [5].

Таблиця 1.1

Міжнародно-туристичний (ЄС) та соціально-економічний аспекти
(Україна) збройної агресії РФ

Негативний юридичний факт (формату ЄС – Україна – ЄС)	Причинно-наслідкові економічні, соціальні та туристичні зв'язки (ЄС – Україна – ЄС)
Туристична непевність ЄС (UNWTO)	Відтік в'їзного туризму (з ЄС до України); фактичне припинення існування виїзного туризму (з України до ЄС); еміграційні процеси (працівники туристичної сфери послуг – з України до ЄС).
Сприйняття України як небезпечної туристичної дестинації	Стагнаційні процеси міжнародного туристичного розвитку (ЄС), поєднані із ненаповненням місцевих та державного бюджетів України в умовах щоденних економіко-воєнних втрат.
Небезпека знищення історико-культурних пам'яток та об'єктів культурної спадщини в Україні	Потенційна втрата інтересу до України як об'єкта туристичної зацікавленості туристами країн-членів ЄС (економічний аспект для України).
Підвищення цін на енергоносії та «падіння» євро	Унеможливлення розвиткових зносин «Україна–ЄС» (економічний аспект)

Окрім специфічних особливостей розвитку туристичної галузі в ЄС та економічного впливу тамтешньої стагнації на Україну, UNWTO прогнозує можливі втрати у світовому туристичному секторі до 14 мільярдів доларів

США до кінця 2023 року. Зазначається, що негативний вплив на туризм може поширитися на ринки США та Азії [6].

Для України перемога у війні з Росією має демократичне та вольове значення. Крім того, план повоєнного відновлення країни, який розробляється Кабінетом Міністрів України, повинен враховувати туризм як важливу економічну та соціальну галузь. Інвестиції в Україну можливі за умови проведення двостороннього діалогу з Єврокомісією, Європарламентом та Радою Європи щодо цільового інфраструктурного та економічного забезпечення туристичної галузі. Маркетингова стратегія туристичного сектору України має на меті формування образу країни як безпечного місця для відпочинку та рекреації.

На думку автора статті, розвиток української туристичної культури може отримати новий поштовх через відкриття офісів українського туризму у країнах-членах ЄС та популяризацію національного туристичного колориту, включаючи урбан- та екотуризм, серед іноземних туристів. Тісні економічні, політичні та культурні зв'язки України з ЄС можуть сприяти координації державної туристичної політики для швидшого розвитку галузі. Доступна цінова політика України щодо стандартів ЄС стане ключем до залучення туристів після завершення військових дій, оскільки негативні економічні наслідки війни відчутні і в Європі [7].

Економічний аспект впливу воєн на туризм охоплює ряд ключових факторів, таких як руйнування туристичної інфраструктури, зниження потоків туристів, втрата доходів від туризму та інвестицій у галузь. Під час воєнних конфліктів знищується чи пошкоджується інфраструктура, включаючи готелі, ресторани, транспортні засоби, культурні та природні об'єкти, які приваблюють туристів. Це призводить до значного зниження кількості туристів, оскільки безпека та комфорт перебування стають під сумнівом. Зниження туристичних потоків, у свою чергу, призводить до втрати доходів, що негативно впливає на економіку регіону. Також, під час

конфліктів знижується інвестиційна привабливість регіону, що ускладнює відновлення туристичної галузі після завершення воєнних дій.

Соціальний аспект впливу воєн на туризм включає зміни в соціальній структурі та психологічному стані населення. Війни призводять до міграції населення, зокрема до масових переселень та втечі біженців, що змінює соціальну структуру регіону. Ці зміни впливають на місцеву культуру та традиції, які є важливою складовою туристичної привабливості. Психологічний стан населення також зазнає значних змін під час воєн, що впливає на рівень гостинності та бажання приймати туристів. Страх, невпевненість у майбутньому та постійний стрес стають бар'єрами для розвитку туризму [8].

Політичний аспект включає зміни у внутрішній та зовнішній політиці держав, що впливають на туристичну галузь. Під час воєнних конфліктів уряди часто змінюють пріоритети державної політики, спрямовуючи ресурси на оборону та безпеку, що зменшує фінансування туристичної галузі. Також можуть вводитися обмеження на переміщення людей та товарів, що ускладнює туристичні поїздки. Зовнішня політика держав також зазнає змін, включаючи введення або посилення санкцій, закриття кордонів, що обмежує можливості для міжнародного туризму.

Психологічний аспект впливу воєн на туризм пов'язаний з поведінкою туристів та їхнім сприйняттям безпеки. Війни викликають почуття небезпеки та страху, що відштовхує туристів від поїздок до регіонів, де ведуться бойові дії або існує загроза їхнього виникнення. Навіть після завершення конфлікту туристи можуть уникати відвідування цих регіонів через страх перед можливими залишковими небезпеками, такими як мінні поля, руйнування інфраструктури та нестабільна політична ситуація. Психологічні аспекти також включають зміни у поведінці місцевого населення, яке може бути менш гостинним до іноземців через травматичний досвід війни [9].

Теоретичні моделі впливу воєн на туризм також включають аналіз етапів впливу, що дозволяє виділити різні фази та їхні характеристики. Перша

фаза, яка відбувається під час активних бойових дій, характеризується різким зниженням туристичної активності, руйнуванням інфраструктури та відтоком інвестицій. Друга фаза починається після завершення основних бойових дій і включає період відновлення, коли регіон поступово відновлює туристичну інфраструктуру та намагається повернути туристів. Цей період може тривати багато років і вимагати значних інвестицій та зусиль як з боку держави, так і з боку приватного сектору. Третя фаза включає повне відновлення туристичної активності та розвиток нових напрямків туризму, що враховують уроки минулого конфлікту.

Важливою складовою теоретичних підходів до вивчення впливу воєн на туризм є розробка стратегій мінімізації негативних наслідків та сприяння відновленню галузі. Дослідники пропонують різноманітні заходи, що можуть допомогти зменшити негативний вплив воєнних конфліктів на туризм. До таких заходів належать розвиток внутрішнього туризму, що може стати альтернативою міжнародному туризму під час конфлікту, створення безпечних туристичних зон, що охороняються та мають мінімальний ризик для туристів, а також розвиток нових видів туризму, що враховують специфіку регіону та поточну ситуацію [10].

Крім того, важливим напрямом є співпраця між урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором для відновлення туристичної галузі після завершення конфлікту. Така співпраця може включати фінансову підтримку, обмін досвідом та знаннями, а також розробку спільних програм та проектів, спрямованих на підвищення туристичної привабливості регіону.

Окремим аспектом є питання маркетингових стратегій, спрямованих на зміну сприйняття регіону туристами. Після завершення конфлікту важливо проводити активні маркетингові кампанії, що демонструють безпеку та привабливість регіону для туристів. Це можуть бути як внутрішні, так і міжнародні кампанії, що використовують різні канали комунікації для досягнення максимальної аудиторії [11].

Теоретичні аспекти впливу воєн на туризм включають широкий спектр питань, що охоплюють економічні, соціальні, політичні та психологічні аспекти. Розуміння цих аспектів дозволяє не лише краще усвідомити механізми впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь, але й розробити ефективні стратегії для мінімізації негативних наслідків та сприяння відновленню туризму у постконфліктний період. Наукові дослідження у цій галузі мають важливе значення для розвитку теоретичних підходів та практичних рекомендацій, що можуть бути використані урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором для забезпечення стабільного розвитку туристичної галузі у умовах глобальної нестабільності.

1.3. Методологія дослідження

Методологія дослідження впливу воєнних конфліктів на розвиток туризму включає комплексний підхід, що поєднує різні методи збору та аналізу даних. Цей підхід базується на системному аналізі, який дозволяє вивчити проблему з різних кутів зору та забезпечити комплексне розуміння явища. Вибір методів дослідження зумовлений специфікою об'єкта та предмета дослідження, а також метою та завданнями, які були поставлені перед дослідником [12].

Одним із ключових методів, що використовуються у даному дослідженні, є аналіз літературних джерел. Цей метод дозволяє отримати інформацію про попередні дослідження в області впливу воєн на туризм, а також визначити основні теоретичні підходи та концепції, які використовуються в цій галузі. Аналіз літератури включає вивчення наукових статей, монографій, звітів міжнародних організацій, урядових документів та інших джерел, що містять інформацію про досліджувану проблему. Важливим аспектом є критичний аналіз цих джерел, що дозволяє виявити недоліки та прогалини в існуючих дослідженнях, а також визначити напрямки для подальших досліджень.

Ще одним важливим методом є кейс-стаді, який дозволяє глибше вивчити вплив воєнних конфліктів на туризм у конкретних регіонах. Цей метод включає детальний аналіз випадків, що відбулися в різних частинах світу, де воєнні конфлікти мали значний вплив на туристичну галузь. Кейси включають опис ситуації до, під час та після конфлікту, аналіз основних змін у туристичній інфраструктурі, потоках туристів, доходах від туризму та інших показниках. Використання кейс-стаді дозволяє виявити загальні тенденції та закономірності, а також розробити рекомендації для подолання негативних наслідків воєнних конфліктів [13].

Для оцінки впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь також використовуються кількісні методи, зокрема статистичний аналіз. Цей метод включає збір та обробку статистичних даних про кількість туристів, доходи від туризму, стан туристичної інфраструктури, рівень зайнятості у туристичній галузі та інші показники. Статистичний аналіз дозволяє виявити зміни у цих показниках під час та після воєнних конфліктів, а також оцінити масштаби впливу конфліктів на туристичну галузь. Важливим аспектом є використання надійних джерел даних, зокрема офіційної статистики, звітів міжнародних організацій, аналітичних центрів та інших установ.

Крім того, у дослідженні використовуються якісні методи, зокрема інтерв'ю та анкетування. Ці методи дозволяють отримати інформацію від експертів, представників туристичної галузі, місцевого населення та туристів про їхнє сприйняття впливу воєнних конфліктів на туризм. Інтерв'ю з експертами дозволяють отримати глибоке розуміння проблеми з точки зору фахівців, які мають досвід роботи у цій галузі. Анкетування туристів та місцевого населення дозволяє оцінити їхні настрої, страхи та очікування, що є важливими для розробки ефективних стратегій подолання негативних наслідків воєн [14].

Важливим аспектом методології дослідження є використання порівняльного аналізу, який дозволяє порівняти вплив воєнних конфліктів на туризм у різних країнах та регіонах. Порівняльний аналіз включає вивчення

досвіду різних країн у подоланні наслідків воєн для туристичної галузі, аналіз ефективності різних стратегій та заходів, що були використані для відновлення туризму. Це дозволяє виявити найкращі практики та розробити рекомендації для інших країн, що стикаються з подібними проблемами [15].

Окрім цього, у дослідженні використовується метод прогнозування, який дозволяє оцінити можливі сценарії розвитку туристичної галузі після завершення воєнних конфліктів. Прогнозування включає аналіз поточних тенденцій, врахування впливу різних факторів, що можуть впливати на розвиток туризму, а також розробку ймовірних сценаріїв розвитку подій. Це дозволяє підготуватися до можливих викликів та розробити стратегічні плани для підтримки та розвитку туристичної галузі у постконфліктний період.

Методологія дослідження також включає системний підхід, який дозволяє врахувати всі взаємозв'язки та взаємовпливи різних факторів на розвиток туризму під час та після воєнних конфліктів. Системний підхід включає аналіз економічних, соціальних, політичних та екологічних аспектів, що впливають на туристичну галузь. Це дозволяє отримати комплексне розуміння проблеми та розробити ефективні стратегії для її подолання.

Окрему увагу в методології дослідження приділено аналізу політики та заходів, що використовуються урядами та міжнародними організаціями для підтримки туристичної галузі у постконфліктний період. Це включає вивчення державних програм, стратегій та ініціатив, спрямованих на відновлення туризму, аналіз їхньої ефективності та результативності. Також досліджуються заходи, що приймаються міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація та інші, для підтримки туристичної галузі у країнах, що постраждали від воєнних конфліктів [16].

Важливим аспектом є також аналіз ролі приватного сектору у відновленні туристичної галузі. Це включає вивчення стратегій та практик, що використовуються туристичними компаніями для подолання наслідків воєн, аналіз їхньої взаємодії з державними органами та міжнародними

організаціями, а також оцінку їхньої ефективності у відновленні туристичної активності. Крім того, методологія дослідження включає аналіз культурних та соціальних аспектів впливу воєн на туризм. Це включає вивчення змін у культурному середовищі, втрати культурної спадщини, що є важливими туристичними ресурсами, а також впливу воєн на соціальні зв'язки та традиції, що можуть впливати на туристичну привабливість регіону. Також досліджується вплив воєн на екологію та природні ресурси, що є важливою складовою туристичного потенціалу регіону [17].

Важливим аспектом є також використання геоінформаційних систем та інших технологій для збору та аналізу даних про вплив воєнних конфліктів на туризм. Це дозволяє отримати більш точну та детальну інформацію про стан туристичної інфраструктури, потоки туристів та інші показники, а також виявити основні проблеми та розробити ефективні заходи для їхнього подолання. Використання сучасних технологій дозволяє підвищити точність та ефективність дослідження, а також отримати більш надійні та достовірні результати [18].

Методологія дослідження впливу воєнних конфліктів на розвиток туризму включає комплексний підхід, що поєднує різні методи збору та аналізу даних. Це дозволяє отримати глибоке та комплексне розуміння проблеми, виявити основні закономірності та тенденції, а також розробити ефективні стратегії для подолання негативних наслідків та сприяння відновленню туристичної галузі. Важливим аспектом є використання сучасних технологій та підходів, що дозволяють підвищити точність та ефективність дослідження, а також забезпечити надійність та достовірність отриманих результатів [19].

Висновки до розділу 1

Висновки до першого розділу дослідження впливу воєнних конфліктів на розвиток туризму підсумовують основні положення, які було розглянуто та проаналізовано. Аналіз літератури та історія досліджень показали, що вплив воєнних конфліктів на туризм є складним і багатограним явищем, яке охоплює економічні, соціальні, політичні та психологічні аспекти. Дослідження в цій галузі мають тривалу історію, починаючи з перших робіт, які звертали увагу на економічні наслідки конфліктів, до сучасних досліджень, що використовують комплексний підхід для аналізу впливу воєн на різні аспекти туристичної галузі.

Одним із ключових висновків є те, що війни спричиняють значні економічні збитки для туристичної галузі, включаючи руйнування інфраструктури, зниження потоків туристів і втрату доходів. Це призводить до тривалого періоду відновлення, який вимагає значних інвестицій та координації зусиль між державними та приватними секторами. Соціальні аспекти впливу воєн також є суттєвими, оскільки війни призводять до міграції населення, зміни соціальної структури та впливають на культурні традиції, що є важливою складовою туристичної привабливості регіонів.

Політичні аспекти впливу воєн на туризм включають зміни у внутрішній та зовнішній політиці держав, що обмежують можливості для розвитку туризму. Під час конфліктів уряди змушені перенаправляти ресурси на забезпечення безпеки, що зменшує фінансування туристичної галузі. Також можуть вводитися обмеження на переміщення людей та товарів, що ускладнює туристичні поїздки. Психологічний аспект впливу воєн на туризм пов'язаний з почуттям небезпеки та страху, що відштовхує туристів від поїздок до регіонів, де ведуться бойові дії або існує загроза їхнього виникнення. Це призводить до тривалих негативних наслідків навіть після завершення конфліктів, оскільки туристи можуть уникати відвідування цих регіонів через страх перед можливими залишковими небезпеками.

Теоретичний аналіз впливу воєн на туризм показує, що для розуміння цього явища необхідно враховувати взаємозв'язки між різними факторами, які впливають на туристичну галузь. Використання системного підходу дозволяє комплексно оцінити всі аспекти впливу та розробити ефективні стратегії для подолання негативних наслідків. Важливим є також врахування специфіки кожного конкретного регіону та характеру конфлікту, що дозволяє розробити індивідуальні підходи та заходи для відновлення туристичної галузі.

Методологія дослідження впливу воєнних конфліктів на туризм включає комплексний підхід, що поєднує аналіз літературних джерел, кейс-стаді, статистичний аналіз, інтерв'ю та анкетування, порівняльний аналіз та прогнозування. Це дозволяє отримати глибоке та комплексне розуміння проблеми, виявити основні закономірності та тенденції, а також розробити ефективні стратегії для мінімізації негативних наслідків та сприяння відновленню туристичної галузі. Використання сучасних технологій та підходів дозволяє підвищити точність та ефективність дослідження, а також забезпечити надійність та достовірність отриманих результатів.

Важливим аспектом є також аналіз ролі міжнародних організацій, урядів та приватного сектору у відновленні туристичної галузі після завершення конфліктів. Співпраця між цими сторонами може включати фінансову підтримку, обмін досвідом та знаннями, розробку спільних програм та проєктів, спрямованих на підвищення туристичної привабливості регіону. Дослідження показують, що для ефективного подолання негативних наслідків воєнних конфліктів необхідно враховувати специфіку кожного конкретного регіону та характер конфлікту, що дозволяє розробити індивідуальні підходи та спеціально розроблені стратегії.

Теоретичні аспекти впливу воєн на туризм включають широкий спектр питань, що охоплюють економічні, соціальні, політичні та психологічні аспекти. Розуміння цих аспектів дозволяє не лише краще усвідомити

механізми впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь, але й розробити ефективні стратегії для мінімізації негативних наслідків та сприяння відновленню туризму у постконфліктний період. Наукові дослідження у цій галузі мають важливе значення для розвитку теоретичних підходів та практичних рекомендацій, що можуть бути використані урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором для забезпечення стабільного розвитку туристичної галузі у умовах глобальної нестабільності.

Аналіз кейс-стаді показав, що воєнні конфлікти мають значний вплив на туристичну галузь у різних регіонах світу. Важливим є також врахування специфіки кожного конкретного регіону та характеру конфлікту, що дозволяє розробити індивідуальні підходи та заходи для відновлення туристичної галузі. Використання порівняльного аналізу дозволяє порівняти вплив воєнних конфліктів на туризм у різних країнах та регіонах, виявити найкращі практики та розробити рекомендації для інших країн, що стикаються з подібними проблемами. Прогнозування дозволяє оцінити можливі сценарії розвитку туристичної галузі після завершення воєнних конфліктів, підготуватися до можливих викликів та розробити стратегічні плани для підтримки та розвитку туристичної галузі у постконфліктний період.

Висновки до першого розділу підсумовують основні положення, що були розглянуті у ході дослідження. Вони включають аналіз літератури та історію досліджень, теоретичні аспекти впливу воєн на туризм, методологію дослідження, а також основні висновки та рекомендації, що дозволяють краще зрозуміти механізми впливу воєнних конфліктів на туристичну галузь та розробити ефективні стратегії для подолання негативних наслідків. Важливим є використання комплексного підходу, що включає різні методи збору та аналізу даних, а також врахування специфіки кожного конкретного регіону та характеру конфлікту. Це дозволяє отримати глибоке та комплексне розуміння проблеми, виявити основні закономірності та тенденції, а також розробити ефективні стратегії для мінімізації негативних наслідків та сприяння відновленню туристичної галузі у постконфліктний період. Наукові

дослідження у цій галузі мають важливе значення для розвитку теоретичних підходів та практичних рекомендацій, що можуть бути використані урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором для забезпечення стабільного розвитку туристичної галузі у умовах глобальної нестабільності.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВОЄННИХ ДІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

2.1. Кейс-стаді: Вплив конфлікту на туризм у Європі

Вплив воєнних конфліктів на туризм у Європі є складним і багатограним явищем, що потребує детального аналізу через вивчення конкретних випадків. Європа, як один із найбільших туристичних регіонів світу, неодноразово стикалася з воєнними конфліктами, які суттєво вплинули на туристичну галузь. Важливо зрозуміти, як ці конфлікти змінювали туристичні потоки, інфраструктуру, економічну ситуацію та соціальні умови в регіоні, а також які заходи були вжиті для відновлення туризму після завершення конфліктів [20].

24 лютого 2022 року розпочалася велика війна в Європі, яка суттєво вплинула на життя та безпеку українського народу. Внаслідок цього конфлікту виникла гостра гуманітарна криза, що вимагала евакуації та всіх можливих зусиль для забезпечення безпеки та захисту прав громадян. Значна кількість українців стали біженцями, перетинаючи кордони та шукаючи притулку в інших країнах, зокрема в Німеччині. Ми розглянемо положення українських мігрантів у цій країні та можливі відмінності у ставленні до них порівняно з біженцями з інших регіонів. Це допоможе визначити та проаналізувати фактори, що впливають на сприйняття, образи та емоції, пов'язані з українськими мігрантами в нових соціокультурних умовах.

У 2015 році до Німеччини прибували переважно молоді чоловіки з Близького Сходу, тоді як тепер це люди з України, переважно жінки, діти та люди похилого віку. У 2015 році німці активно прагнули допомогти мігрантам з Близького Сходу, але також були присутні скептицизм і страх перед молодими людьми з іншою релігією та культурою. З часом скептицизм щодо біженців переважав, а політичний дискурс зміщувався вправо, особливо після новорічної ночі 2015-2016 років, коли у Кельні сталися випадки

сексуального насильства, зокрема з боку біженців. Щоб краще зрозуміти, чому українцям створили кращі умови, ніж біженцям 2015 року, слід звернути увагу на кілька факторів. По-перше, політичний вимір: Україна — сучасна демократична держава, яка зазнала нападу через свою демократичну орієнтацію. По-друге, географічна близькість, що викликає думки на кшталт «це могло статися з нами». По-третє, культурна близькість: такі міста, як Київ і Львів, мають європейський характер. По-четверте, етнічно-культурна спорідненість. Це створює іншу базову картину порівняно з біженцями з Близького Сходу. Наразі громадяни Німеччини мають більше бажання допомагати та глибше співчують, ніж під час міграційної кризи 2015 року, що підвищує шанси на довготривалу допомогу українським біженцям [21].

Однак, навіть при високій готовності допомагати, може виникнути втома країни-реципієнта. Згідно з поточним опитуванням Unique Research, 53% німців вважають, що переселенці мають повернутися на батьківщину, як тільки ситуація з безпекою дозволить, тоді як 38% вважають, що добре інтегровані українці повинні залишитися в Німеччині після війни, якщо вони цього хочуть.

Щоб зрозуміти відмінності у відносинах з біженцями з України та інших країн, важливо звернути увагу на «Директиву про масовий приплив», яка набула чинності у 2001 році. Ця директива передбачає механізм для безбюрократичного прийому біженців поза процедурою надання притулку. У 2022 році країни ЄС вирішили вперше за багато років активувати цю директиву для українських біженців, що дозволило їм отримувати безпосередній захист без додаткового обтяження.

Що стосується житла в Німеччині, принцип рівного ставлення застосовується до всіх біженців незалежно від країни походження. Проте, на відміну від біженців з Сирії, українських біженців можна розміщувати прямо в приватних квартирах. Спочатку українці мали спрощений доступ до житла, але зараз процес значно ускладнився. Багато німецьких орендодавців не бажають здавати квартири переселенцям з України через довгостроковий

характер оренди та поширену практику здачі квартир без меблів, що створює додаткові труднощі для українських біженців у пошуку житла в іншому соціокультурному середовищі [22].

Одним із яскравих прикладів впливу воєнних конфліктів на туризм у Європі є війна на Балканах, яка тривала з 1991 по 2001 рік і охоплювала території колишньої Югославії. Цей конфлікт призвів до значних руйнувань у регіоні, масових міграцій населення, економічного занепаду та тривалих соціальних наслідків. Туристична галузь, яка до війни була важливим джерелом доходів для країн регіону, зазнала серйозних втрат. Війна призвела до руйнування інфраструктури, включаючи готелі, транспортні мережі та культурні об'єкти, що були привабливими для туристів. Кількість туристів різко скоротилася, оскільки регіон став небезпечним для подорожей. Після завершення конфлікту країни Балкан стикнулися з величезними викликами щодо відновлення туризму. Вони змушені були інвестувати значні кошти у відновлення інфраструктури, просування своїх туристичних можливостей на міжнародному рівні та забезпечення безпеки для туристів.

Війна в Боснії та Герцеговині (1992-1995) є ще одним прикладом, який ілюструє значний вплив воєнних конфліктів на туризм у Європі. Під час війни туристичний сектор країни практично припинив своє існування через масштабні руйнування, гуманітарну кризу та загальну нестабільність. Міста, які раніше були популярними туристичними напрямками, такі як Сараєво, стали полем битв. Після завершення війни країна почала відновлювати свою туристичну інфраструктуру, але цей процес вимагав значного часу та ресурсів. Багато культурних та історичних пам'яток, що були пошкоджені або зруйновані під час конфлікту, потребували реставрації. Крім того, країні довелося працювати над відновленням свого міжнародного іміджу та залученням туристів, що передбачало активні маркетингові кампанії та участь у міжнародних туристичних виставках [23].

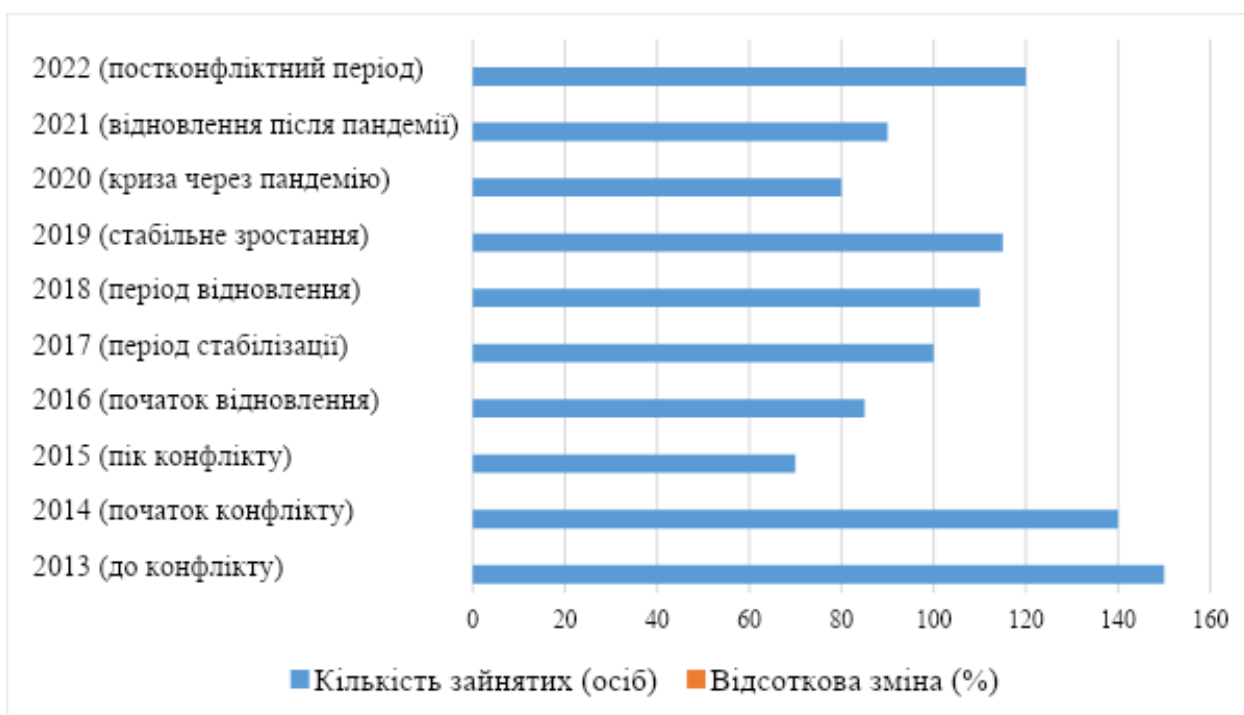

Рис. 2.1 Динаміка зайнятості у туристичній галузі до, під час і після конфлікту

Ця таблиця надає візуалізацію змін у кількості зайнятих у туристичній галузі за різні роки, починаючи від періоду до конфлікту, під час конфлікту та після його завершення. Вона демонструє динаміку зайнятості та відсоткові зміни зайнятості у туристичній галузі протягом цих років.

Конфлікт на сході України, який розпочався у 2014 році, є ще одним прикладом, який демонструє, як військові дії можуть впливати на туристичну галузь. До початку конфлікту Україна активно розвивала свій туристичний потенціал, зокрема завдяки проведенню міжнародних заходів, таких як Євро-2012. Однак конфлікт на Донбасі та анексія Криму суттєво змінили ситуацію. Туристичні потоки до цих регіонів різко скоротилися, а туристична інфраструктура зазнала значних втрат. Військові дії та політична нестабільність призвели до зниження туристичного потоку в інші регіони України, оскільки багато туристів сприймали всю країну як небезпечне місце для подорожей.

Після початку конфлікту українська влада та приватний сектор змушені були шукати нові стратегії для відновлення туристичної галузі, зосереджуючи

зусилля на розвитку внутрішнього туризму та просуванні безпечних регіонів країни як туристичних напрямків. Це включало активні рекламні кампанії, розвиток нових туристичних продуктів та залучення міжнародної підтримки для відновлення інфраструктури [24].

Конфлікт у Нагірному Карабасі між Вірменією та Азербайджаном також надає важливий матеріал для аналізу. Незважаючи на те, що цей конфлікт тривав з перервами протягом декількох десятиліть, його вплив на туризм у регіоні був значним. Вірменія та Азербайджан, маючи багату культурну та історичну спадщину, могли б стати привабливими туристичними напрямками, але конфлікт суттєво обмежив їхні можливості. Зокрема, через бойові дії багато туристичних об'єктів були зруйновані або стали недоступними. Крім того, нестабільність та загроза нових бойових дій стримували потенційних туристів. Вірменія та Азербайджан намагалися просувати свої туристичні можливості на міжнародному рівні, але це було складно через негативний імідж регіону. Після припинення активних бойових дій обидві країни продовжують працювати над відновленням своєї туристичної інфраструктури та залученням туристів, зокрема через міжнародну співпрацю та розвиток нових туристичних маршрутів [25].

Війна на сході Європи, яка розпочалася з російського вторгнення в Україну у 2022 році, має безпрецедентний вплив на туризм не лише в Україні, але й у всьому регіоні. Багато європейських країн стикнулися з наслідками цього конфлікту, включаючи збільшення кількості біженців, економічну нестабільність та зниження туристичних потоків. Європейські країни змушені були адаптувати свої стратегії в сфері туризму, зокрема шляхом посилення заходів безпеки, розробки нових туристичних продуктів та активного просування своїх країн як безпечних туристичних напрямків. Крім того, конфлікт вплинув на міжнародні туристичні потоки, оскільки багато туристів обирають інші регіони для своїх подорожей через нестабільність у Європі.

Аналіз кейсів з Європи показує, що відновлення туризму після завершення воєнних конфліктів є тривалим і складним процесом. Це включає не лише відновлення фізичної інфраструктури, але й роботу над відновленням іміджу країни на міжнародному рівні. Важливу роль у цьому процесі відіграють уряди, міжнародні організації та приватний сектор, які спільно працюють над розробкою та впровадженням стратегій для залучення туристів та розвитку нових туристичних напрямків. Крім того, важливим є розвиток внутрішнього туризму, який може стати значним джерелом доходів та сприяти відновленню економіки регіону [26].

Досвід європейських країн, що стикнулися з воєнними конфліктами, показує, що для ефективного відновлення туристичної галузі необхідно враховувати специфіку кожного конкретного регіону та характер конфлікту. Це дозволяє розробити індивідуальні підходи та заходи для відновлення туризму, що враховують локальні умови та потреби. Крім того, важливим є залучення міжнародної спільноти до підтримки відновлення туризму, що може включати фінансову допомогу, обмін досвідом та знаннями, а також спільні проекти та ініціативи.

Кейс-стаді впливу конфліктів на туризм у Європі демонструють, що війни мають значний негативний вплив на туристичну галузь, але водночас показують, що злагоджена робота урядів, міжнародних організацій та приватного сектору може сприяти відновленню туризму та розвитку нових туристичних напрямків. Важливим є також врахування соціальних та культурних аспектів, які відіграють ключову роль у залученні туристів та розвитку туризму в постконфліктний період. Відновлення туризму після конфліктів вимагає значних зусиль та ресурсів, але при правильному підході та підтримці з боку міжнародної спільноти цей процес може бути успішним і сприяти загальному відновленню економіки та соціальної стабільності в регіоні [27].

2.2. Порівняльний аналіз впливу поствоєнної ситуації на туризм: міжнародний досвід

Зіставлення впливу воєнних конфліктів на туризм у Європі з аналогічним міжнародним досвідом дозволяє краще зрозуміти загальні тенденції та специфічні особливості цього явища. Вивчення прикладів з різних частин світу, таких як Африка, Азія та Близький Схід, показує, що вплив воєнних дій на туристичну галузь є складним і багатограним процесом, який включає економічні, соціальні та політичні аспекти [28].

Досвід країн Близького Сходу, таких як Єгипет та Йорданія, є показовим у контексті впливу політичних нестабільностей та воєнних конфліктів на туризм. Військові дії та політичні заворушення в цих країнах призводили до різкого зниження туристичних потоків через занепокоєння міжнародних туристів щодо безпеки. У випадку Єгипту, де туризм є однією з ключових галузей економіки, кожна хвиля політичної нестабільності, включаючи революцію 2011 року, призводила до значного зниження кількості туристів. Відновлення галузі після таких подій потребувало значних зусиль з боку уряду та приватного сектора, включаючи масштабні міжнародні маркетингові кампанії, спрямовані на відновлення довіри туристів. Однією з ефективних стратегій було акцентування на безпеці та стабільності, а також на культурній багатій спадщині країни, яка залишається привабливою для туристів [29].

Африканський континент також має багатий досвід подолання наслідків воєнних конфліктів у туристичній галузі. Кенія та Руанда є яскравими прикладами цього процесу. В Кенії, після поствиборчого насильства у 2007-2008 роках, кількість туристів різко зменшилася. Відновлення туризму включало заходи з покращення безпеки, а також міжнародні маркетингові кампанії, які підкреслювали природні багатства країни та екологічний туризм. Руанда, після геноциду 1994 року, також зосередила свої зусилля на

відновленні країни та розвитку туристичної галузі. Важливим аспектом стратегії відновлення було просування країни як безпечного місця для подорожей, з акцентом на екотуризм та відвідування національних парків, де живуть гірські горили [30].

Азійський досвід також надає важливі уроки щодо впливу воєнних конфліктів на туризм. Наприклад, Шрі-Ланка, яка пережила громадянську війну з 1983 по 2009 рік, зазнала значних втрат у туристичній галузі. Після завершення конфлікту уряд Шрі-Ланки активно працював над відновленням туристичної інфраструктури та проведенням міжнародних маркетингових кампаній, щоб привернути увагу туристів. Основною стратегією було підкреслення безпеки та стабільності, а також просування природних і культурних ресурсів країни [31].

Зіставлення досвіду різних країн дозволяє виявити кілька ключових стратегій, які можуть бути ефективними для відновлення туристичної галузі після завершення воєнних конфліктів. По-перше, важливим є забезпечення безпеки та стабільності в країні, що є основною умовою для повернення туристів. Це включає як внутрішні заходи, спрямовані на покращення безпеки, так і міжнародні дипломатичні зусилля, спрямовані на відновлення довіри туристів [32].

По-друге, важливим є проведення масштабних маркетингових кампаній, які підкреслюють привабливість туристичних об'єктів країни, її культурну спадщину та природні ресурси. Такі кампанії можуть включати участь у міжнародних туристичних виставках, рекламу в міжнародних медіа та співпрацю з туристичними агентствами.

По-третє, розвиток внутрішнього туризму може стати важливим джерелом доходів для туристичної галузі в період відновлення. Внутрішній туризм дозволяє зменшити залежність від міжнародних туристів та створити стабільне джерело доходів для місцевих підприємств.

По-четверте, міжнародна співпраця та залучення міжнародних організацій можуть відігравати важливу роль у відновленні туристичної

галузі. Це включає фінансову допомогу, обмін досвідом та знаннями, а також спільні проекти, спрямовані на покращення туристичної інфраструктури та просування країни як туристичного напрямку.

Нарешті, важливим є врахування специфіки кожної конкретної країни та регіону. Кожен конфлікт має свої унікальні риси, і стратегії, що були ефективні в одному контексті, можуть потребувати адаптації в іншому. Це вимагає глибокого розуміння місцевих умов, культури та соціально-економічних особливостей.

Зіставлення впливу воєнних конфліктів на туризм у Європі з аналогічним міжнародним досвідом дозволяє визначити основні тенденції та ефективні стратегії відновлення галузі. Незважаючи на значні втрати та виклики, країни, які пережили воєнні конфлікти, можуть відновити свою туристичну галузь за умови забезпечення безпеки, проведення ефективних маркетингових кампаній, розвитку внутрішнього туризму та міжнародної співпраці. Врахування специфіки кожного конкретного регіону та адаптація стратегій до місцевих умов є ключовими факторами успішного відновлення туризму у постконфліктний період [33].

2.3 Оцінка довгострокових перспектив туризму в умовах постконфліктного відновлення

Оцінка довгострокових перспектив туризму в умовах постконфліктного відновлення потребує комплексного підходу, який враховує різні аспекти соціально-економічного та політичного розвитку регіону. Важливо усвідомити, що відновлення туризму після воєнних конфліктів є тривалим і багатоетапним процесом, який залежить від численних факторів. Серед них особливу увагу варто приділити безпеці, відновленню інфраструктури, економічній стабільності, маркетинговим зусиллям і співпраці між урядовими, міжнародними та приватними організаціями.

Перш за все, ключовим фактором для успішного відновлення туризму є забезпечення безпеки. Туристи обирають напрямки для подорожей,

керуючись відчуттям безпеки, тому країна повинна демонструвати стабільність і відсутність загрози нових конфліктів. Це включає не лише внутрішні заходи з підтримання правопорядку, але й активну дипломатичну роботу на міжнародному рівні для покращення іміджу країни. Позитивні зміни в сприйнятті безпеки можуть сприяти поверненню довіри туристів та інвесторів, що є основою для відновлення туристичних потоків [34].

Таблиця 2.1

Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України через
повномасштабне вторгнення Росії

Тип майна	Оцінка збитків, \$ млрд.	%
Житлові будівлі	53,6	37,27
Інфраструктура	36,2	25,17
Активи підприємств, промисловість	11,3	7,86
Освіта	8,9	6,19
АПК та земельні ресурси	8,7	6,05
Енергетика	8,1	5,63
Ліси	4,5	3,13
Транспортні засоби	3,1	2,16
Торгівля	2,6	1,81
Культура, туризм, спорт	2,2	1,53
Охорона здоров'я	1,8	1,25
ЖКГ	1,4	0,97
Цифрова інфраструктура	0,6	0,42
Адміністративні будівлі	0,5	0,35
Соціальна сфера	0,2	0,14
Фінансовий сектор	0,04	0,03
Разом	143,8	100

Наступним важливим аспектом є відновлення туристичної інфраструктури, яка часто зазнає значних руйнувань під час воєнних дій. Інвестиції в реконструкцію готелів, ресторанів, транспортних засобів, а також культурних та історичних об'єктів є необхідною умовою для повернення туристів. Уряди країн, які постраждали від конфліктів, повинні активно залучати інвестиції, як внутрішні, так і міжнародні, для відновлення інфраструктури. Важливим кроком є також створення сприятливого

інвестиційного клімату, що включає податкові пільги, спрощення процедур для інвесторів та забезпечення правової захищеності їхніх інвестицій [35].

Економічна стабільність є ще одним важливим чинником для довгострокових перспектив туризму в умовах постконфліктного відновлення. Відновлення економіки після воєнних конфліктів вимагає скоординованих зусиль уряду, приватного сектору та міжнародних організацій. Економічна стабільність сприяє підвищенню добробуту населення, що, у свою чергу, позитивно впливає на розвиток внутрішнього туризму. Крім того, стабільна економіка є привабливою для міжнародних туристів, які шукають безпечні та комфортні місця для відпочинку. COVID-19 та війна 2022 року стали причинами значного зниження туристичних потоків в Україні, що призвело до скорочення фінансових надходжень до платіжного балансу країни. Однією з важливих причин російської агресії є наявність природних ресурсів. Forbes.ua оцінив вартість корисних копалин України у 14,8 трильйонів доларів, причому понад 70% припадає на три області – Донецьку, Дніпропетровську та Луганську [36].

Історико-культурні пам'ятки, що можуть бути використані як туристичні ресурси, мають високу атрактивність і можуть відігравати важливу роль у формуванні світогляду народу, а також створювати історико-культурний туристичний потенціал. Вони розташовані нерівномірно по Україні, зосереджуючись переважно на півдні та заході країни. У 2018 році постановою Кабінету Міністрів України до Державного реєстру нерухомих пам'яток було внесено 8 об'єктів культурної спадщини національного значення. Загалом у реєстрі на той час перебувало 910 таких пам'яток, а 7 об'єктів включено до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Через російське вторгнення в Україні пошкоджено або зруйновано понад 380 пам'яток культури та 30 музеїв. Зокрема, 7 травня 2022 року було обстріляно музей Григорія Сковороди на Харківщині, а 10 червня знищено Льодовий палац у Сєвєродонецьку. На кінець травня війська агресора захопили міський

краєзнавчий музей Мелітополя, в якому зберігалися експонати із скіфського золота [37].

Загалом, в областях України пошкоджено близько 1 тисячі об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій. Останні верифіковані дані свідчать про понад 550 випадків воєнних злочинів проти культурної спадщини України. Серед них – 171 об'єкт зі статусом пам'ятки, 146 об'єктів цінної історичної забудови, 58 пам'яток і творів мистецтва, які не перебувають на обліку, та 44 музеї. Найбільша кількість пошкоджених пам'яток знаходиться у Харківській області, а найбільше зруйнованих – у Донецькій.

Непрогнозованим залишається масштаб руйнувань населених місць та інфраструктури, включаючи туристичну. Міністерство культури та інформаційної політики на середину вересня 2022 року верифікувало 493 епізоди руйнувань об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій у 14 областях України. Найбільше постраждали релігійні споруди – 166 з них або знищені, або пошкоджені, а 53 перебувають на обліку як пам'ятки історії, архітектури та містобудування. Рівень пошкоджень коливається від легких до повного руйнування. Загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України станом на лютий 2023 року, становить 143,8 мільярда доларів. Збитки від руйнувань житлового фонду сягають 53,6 мільярда доларів, зруйновано або пошкоджено понад 150 тисяч житлових будинків. Сфера інфраструктури зазнала збитків на суму 36,2 мільярда доларів, було зруйновано або пошкоджено понад 25 тисяч кілометрів доріг та 344 мости і мостові переходи. Міністерство розвитку громад та інфраструктури відновило проїзд через 78 мостів, найбільше у Київській та Чернігівській областях [38].

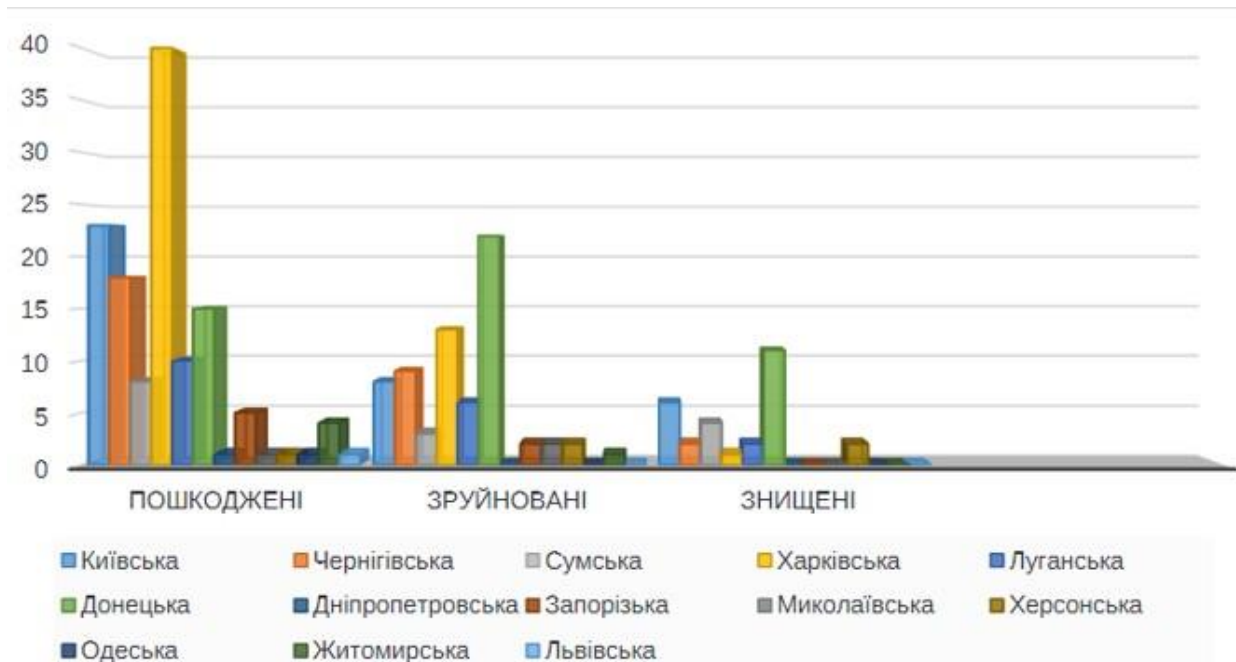

Рис.2.2 Географія та кількість постраждалих культурних пам'яток

Також зазнали пошкоджень освітні заклади, серед яких майже 1500 шкіл, 909 дитячих садків та 528 закладів вищої освіти. Збитки сфери освіти зросли до 8,9 мільярда доларів. Загальні збитки від руйнувань лісів складають 4,5 мільярда доларів, а агропромислового комплексу – 8,7 мільярда доларів. Попри всі ці втрати, провідні аналітичні агентства та уряд України очікують зростання ВВП у 2023 році.

Однак, ключовим фактором залишається дата завершення війни. Наслідками агресії є не лише економічні збитки, а й втрати людського капіталу. Мільйони українців стали біженцями. За перший тиждень війни понад мільйон українців перетнули кордони з сусідніми країнами. Найбільше українців переїхали до Польщі – 2,293 мільйона, до Румунії – 595 тисяч, до Молдови – 383 тисячі. Біженці також поїхали до Угорщини, Словаччини, Росії, Білорусі, Німеччини та Франції [39].

Ситуація залишається напруженою, за даними ООН, приблизно 4,6 мільйона українців покинули країну. Через війну індустрія туризму в Україні переживає серйозні труднощі. Недостатній рівень безпеки, пошкодження туристичної інфраструктури, міграція населення, дефіцит кваліфікованих кадрів та скорочення туристичних програм є основними проблемами.

Внутрішній туризм також змінюється, зосереджуючись на рекреаційному, санаторно-курортному, психологічному туризмі, етнографічному, «пам'ятному» та мілітарному туризмі. У регіонах, що знаходяться у відносному тилу, внутрішній туризм поступово стабілізується. Туристичні фірми організовують пізнавальні тури у Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Тернопільській областях, що сприяє відновленню та популяризації екскурсійних турів до музеїв та замків [40].

Маркетингові зусилля відіграють важливу роль у відновленні туристичної галузі. Країни, які постраждали від конфліктів, повинні активно просувати свої туристичні можливості на міжнародному ринку. Це включає участь у міжнародних туристичних виставках, рекламу в міжнародних медіа, співпрацю з туристичними агентствами та створення позитивного іміджу країни. Важливим аспектом є акцент на безпеці, культурній та природній привабливості країни, що може залучити туристів навіть у постконфліктний період.

Співпраця між урядовими, міжнародними та приватними організаціями є ключовим елементом у відновленні туризму. Уряди повинні працювати над створенням сприятливих умов для розвитку туристичної галузі, а також забезпечувати правову та економічну підтримку. Міжнародні організації можуть надавати фінансову допомогу, консалтинг та підтримку в реалізації проектів з відновлення туризму. Приватний сектор, у свою чергу, відіграє важливу роль у реалізації інвестиційних проектів, розвитку туристичних послуг та створенні нових туристичних продуктів [41].

Соціально-культурні аспекти також мають велике значення для довгострокових перспектив туризму. Відновлення соціальної стабільності та зміцнення соціальних зв'язків сприяють розвитку внутрішнього туризму. Збереження та популяризація культурної спадщини країни, а також розвиток культурного туризму можуть стати важливими факторами для залучення туристів. Крім того, важливо підтримувати місцеві громади, які можуть стати

активними учасниками процесу відновлення туризму через розвиток малого та середнього бізнесу в цій галузі [42].

Враховання екологічних аспектів є ще одним важливим напрямком у відновленні туризму. Під час конфліктів природні ресурси можуть зазнати значних втрат, тому важливо розробляти стратегії для їхнього збереження та відновлення. Екотуризм може стати перспективним напрямком для розвитку туризму, оскільки він акцентує на збереженні природного середовища та стійкому використанні природних ресурсів [43].

Одним з перспективних напрямків розвитку туризму в умовах постконфліктного відновлення є розвиток тематичних та спеціалізованих видів туризму, таких як медичний, оздоровчий, спортивний та пригодницький туризм. Ці види туризму можуть залучити специфічну аудиторію туристів, які шукають унікальні та спеціалізовані послуги. Наприклад, розвиток медичного туризму може сприяти не лише відновленню туристичної галузі, але й покращенню медичної інфраструктури країни.

Довгострокові перспективи туризму в умовах постконфліктного відновлення також залежать від здатності країни адаптуватися до змін у глобальному туристичному ринку. Важливо враховувати глобальні тренди та зміни в уподобаннях туристів, такі як зростання попиту на екологічний та стійкий туризм, підвищена увага до безпеки та здоров'я, а також розвиток цифрових технологій у туристичній галузі. Використання сучасних технологій, таких як онлайн-платформи для бронювання, цифровий маркетинг та соціальні мережі, може значно покращити ефективність просування туристичних послуг та залучення нових туристів [44].

Оцінка довгострокових перспектив туризму в умовах постконфліктного відновлення вимагає комплексного підходу, який враховує різні аспекти соціально-економічного та політичного розвитку регіону. Забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури, економічна стабільність, активні маркетингові зусилля, міжнародна співпраця, соціально-культурні та екологічні аспекти, а також розвиток тематичних та спеціалізованих видів

туризму є ключовими факторами для успішного відновлення туристичної галузі. Врахування глобальних трендів та використання сучасних технологій також відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку туризму в постконфліктний період.

Висновки до розділу 2

Висновки до другого розділу дослідження підсумовують результати аналізу впливу воєнних конфліктів на туризм у Європі та зіставлення з аналогічним міжнародним досвідом, а також оцінки довгострокових перспектив відновлення туристичної галузі в умовах постконфліктного періоду. У результаті проведеного дослідження встановлено, що вплив воєнних конфліктів на туристичну галузь є значним і багатограним, охоплюючи економічні, соціальні, політичні та психологічні аспекти. Аналіз кейс-стаді та порівняльний аналіз з досвідом інших країн світу дозволив виявити спільні тенденції та специфічні особливості впливу конфліктів на туризм, а також визначити ефективні стратегії для відновлення галузі.

По-перше, воєнні конфлікти призводять до різкого зниження туристичних потоків через занепокоєння щодо безпеки. Це зменшення супроводжується значними економічними втратами, включаючи руйнування інфраструктури, зниження доходів від туризму та втрату робочих місць у туристичній галузі. Регіони, що постраждали від конфліктів, стикаються з тривалим періодом відновлення, що вимагає значних інвестицій у реконструкцію туристичних об'єктів та відновлення довіри туристів.

По-друге, відновлення туристичної галузі після конфліктів залежить від низки факторів, серед яких забезпечення безпеки є ключовим. Відновлення стабільності та створення умов для безпечного відвідування є основою для повернення туристів. Крім того, важливим є розвиток туристичної інфраструктури, що включає реконструкцію готелів, транспортних мереж, культурних та історичних об'єктів. Це вимагає залучення як внутрішніх, так і

міжнародних інвестицій, а також створення сприятливого інвестиційного клімату.

По-третє, економічна стабільність регіону є важливою передумовою для відновлення туризму. Вона сприяє підвищенню добробуту населення, що, у свою чергу, позитивно впливає на розвиток внутрішнього туризму. Крім того, стабільна економіка є привабливою для міжнародних туристів, які шукають безпечні та комфортні місця для відпочинку. Важливу роль відіграють також маркетингові зусилля, спрямовані на просування туристичних можливостей країни на міжнародному ринку. Це включає участь у міжнародних туристичних виставках, рекламу в міжнародних медіа та співпрацю з туристичними агентствами.

По-четверте, міжнародна співпраця є ключовим елементом у відновленні туристичної галузі. Уряди повинні працювати над створенням сприятливих умов для розвитку туризму, забезпечувати правову та економічну підтримку. Міжнародні організації можуть надавати фінансову допомогу, консалтинг та підтримку в реалізації проектів з відновлення туризму. Приватний сектор відіграє важливу роль у реалізації інвестиційних проектів, розвитку туристичних послуг та створенні нових туристичних продуктів.

По-п'яте, соціально-культурні аспекти мають велике значення для довгострокових перспектив туризму. Відновлення соціальної стабільності та зміцнення соціальних зв'язків сприяють розвитку внутрішнього туризму. Збереження та популяризація культурної спадщини країни, а також розвиток культурного туризму можуть стати важливими факторами для залучення туристів. Важливо підтримувати місцеві громади, які можуть стати активними учасниками процесу відновлення туризму через розвиток малого та середнього бізнесу в цій галузі.

По-шосте, екологічні аспекти є ще одним важливим напрямком у відновленні туризму. Під час конфліктів природні ресурси можуть зазнати значних втрат, тому важливо розробляти стратегії для їхнього збереження та

відновлення. Екотуризм може стати перспективним напрямком для розвитку туризму, оскільки він акцентує на збереженні природного середовища та стійкому використанні природних ресурсів.

Довгострокові перспективи туризму також залежать від здатності країни адаптуватися до змін у глобальному туристичному ринку. Важливо враховувати глобальні тренди та зміни в уподобаннях туристів, такі як зростання попиту на екологічний та стійкий туризм, підвищена увага до безпеки та здоров'я, а також розвиток цифрових технологій у туристичній галузі. Використання сучасних технологій, таких як онлайн-платформи для бронювання, цифровий маркетинг та соціальні мережі, може значно покращити ефективність просування туристичних послуг та залучення нових туристів.

Висновки до другого розділу дослідження підсумовують основні положення щодо впливу воєнних конфліктів на туризм, аналізу міжнародного досвіду та оцінки довгострокових перспектив відновлення туристичної галузі. Важливими є комплексний підхід до відновлення, який включає забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури, економічну стабільність, активні маркетингові зусилля, міжнародну співпрацю, соціально-культурні та екологічні аспекти. Врахування глобальних трендів та використання сучасних технологій також відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку туризму в постконфліктний період. Країни, що постраждали від конфліктів, можуть успішно відновити свою туристичну галузь за умови ефективної координації зусиль між урядовими, міжнародними та приватними організаціями, а також врахування специфіки кожного конкретного регіону та адаптації стратегій до місцевих умов.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ І РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ

3.1. Розробка стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм

Розробка стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм є важливим завданням для урядів, міжнародних організацій та приватного сектора. Воєнні конфлікти суттєво впливають на туристичну галузь, призводячи до зниження туристичних потоків, руйнування інфраструктури та втрати доходів. Для подолання цих наслідків необхідно розробляти комплексні стратегії, що враховують різні аспекти проблеми та спрямовані на забезпечення стабільного розвитку туризму навіть у кризові періоди.

Першим кроком у розробці таких стратегій є оцінка ризиків та вразливостей туристичної галузі в умовах конфлікту. Це включає аналіз можливих загроз, таких як фізичні пошкодження туристичних об'єктів, переривання транспортних маршрутів, зниження безпеки та довіри туристів. Важливо проводити систематичний моніторинг політичної та безпекової ситуації в регіоні, а також розробляти прогнози можливих сценаріїв розвитку конфлікту. Це дозволить вчасно вживати заходів для мінімізації негативного впливу та забезпечити готовність до можливих кризових ситуацій [45].

Однією з ключових стратегій є забезпечення безпеки туристів. Це передбачає розробку та впровадження заходів, спрямованих на захист туристів від можливих загроз. Важливим є створення систем раннього попередження та реагування на кризові ситуації, що дозволяють оперативно інформувати туристів про небезпеку та надавати рекомендації щодо їхньої безпеки. Крім того, слід розробляти плани евакуації та надавати підтримку туристам у випадку виникнення надзвичайних ситуацій. Уряди повинні співпрацювати з правоохоронними органами та міжнародними організаціями для забезпечення належного рівня безпеки в туристичних зонах [46].

Наступною важливою складовою є розвиток стійкої туристичної інфраструктури. Це включає будівництво та модернізацію об'єктів, що

можуть витримувати можливі пошкодження внаслідок воєнних дій. Використання сучасних технологій та матеріалів для будівництва туристичних об'єктів дозволяє знизити ризики їхнього руйнування та забезпечити швидке відновлення після конфлікту. Важливо також розробляти плани збереження та відновлення культурної спадщини, що є важливим елементом туристичної привабливості регіону.

Важливим напрямом є диверсифікація туристичних послуг та ринків. Це дозволяє знизити залежність від одного виду туризму або певного ринку, що робить туристичну галузь менш вразливою до конфліктів. Розвиток різних видів туризму, таких як екологічний, культурний, медичний та пригодницький туризм, дозволяє залучити ширше коло туристів та забезпечити стабільні доходи навіть у кризові періоди. Крім того, розширення географії туристичних ринків дозволяє знизити залежність від певних країн або регіонів, що можуть бути схильними до політичної нестабільності [47].

Інформування та маркетинг є важливими складовими стратегії мінімізації негативного впливу воєн на туризм. Це включає активну роботу з медіа, соціальними мережами та іншими каналами комунікації для формування позитивного іміджу країни або регіону, що постраждали від конфлікту. Важливо акцентувати на безпеці, стабільності та привабливості туристичних об'єктів, що можуть залучити туристів навіть у постконфліктний період. Крім того, слід розробляти та впроваджувати маркетингові кампанії, спрямовані на залучення туристів з нових ринків та розвиток внутрішнього туризму.

Міжнародна співпраця є важливим елементом стратегії мінімізації негативного впливу воєн на туризм. Уряди повинні активно співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація та інші, для отримання фінансової допомоги, технічної підтримки та обміну досвідом. Важливо також залучати міжнародних експертів для розробки та впровадження стратегій відновлення туристичної галузі. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє

забезпечити координацію зусиль та ефективне використання ресурсів для подолання наслідків конфліктів.

Однією з перспективних стратегій є розвиток цифрових технологій у туристичній галузі. Використання онлайн-платформ для бронювання, цифрового маркетингу та соціальних мереж дозволяє залучити туристів, навіть якщо фізична інфраструктура зазнала пошкоджень. Сучасні технології дозволяють також забезпечити оперативну комунікацію з туристами та надавати їм необхідну інформацію у режимі реального часу. Використання цифрових рішень може значно покращити ефективність управління туристичною галуззю та забезпечити її стійкість до кризових ситуацій [48].

Розвиток внутрішнього туризму є ще одним важливим напрямом, що дозволяє мінімізувати негативний вплив воєн на туризм. Внутрішній туризм може стати важливим джерелом доходів для регіону, що постраждав від конфлікту, і сприяти відновленню економіки. Важливо розробляти та впроваджувати програми підтримки внутрішнього туризму, включаючи розвиток місцевої інфраструктури, зниження вартості туристичних послуг та проведення рекламних кампаній, спрямованих на залучення місцевих туристів.

Розробка стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм є комплексним процесом, що включає оцінку ризиків, забезпечення безпеки, розвиток стійкої інфраструктури, диверсифікацію послуг та ринків, інформування та маркетинг, міжнародну співпрацю, використання цифрових технологій та розвиток внутрішнього туризму. Ефективна реалізація цих стратегій вимагає координації зусиль між урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором, а також врахування специфіки кожного конкретного регіону та адаптації стратегій до місцевих умов. Лише за умови комплексного підходу та скоординованих дій можливо забезпечити стабільний розвиток туристичної галузі та мінімізувати негативний вплив воєнних конфліктів на туризм.

3.2. Аналіз і розробка програм підтримки туризму по закінченню конфлікту

Аналіз і розробка програм підтримки туризму після завершення конфліктів є ключовими аспектами для відновлення та розвитку туристичної галузі в постконфліктний період. Важливо розуміти, що туризм відіграє значну роль у відновленні економіки, соціальної стабільності та культурної спадщини регіонів, що постраждали від конфліктів. Тому програми підтримки туризму повинні бути добре спланованими, комплексними та спрямованими на вирішення широкого спектра проблем.

Першим кроком у розробці таких програм є детальний аналіз ситуації, що склалася після завершення конфлікту. Це включає оцінку масштабів руйнувань, визначення потреб у відновленні інфраструктури, аналіз туристичних потоків та тенденцій, а також вивчення соціально-економічних умов у постраждалих регіонах. Необхідно зібрати та проаналізувати дані про стан готелів, ресторанів, туристичних об'єктів, транспортних маршрутів, а також про наявність та стан культурних і природних пам'яток. Важливим є також розуміння настроїв та потреб місцевого населення, яке може відігравати важливу роль у відновленні туризму [49].

На основі проведеного аналізу розробляються програми відновлення туристичної інфраструктури. Це включає плани реконструкції та модернізації готелів, ресторанів, транспортних мереж, культурних та природних об'єктів. Важливо залучати інвестиції як з боку держави, так і з боку приватного сектора та міжнародних організацій. Розробка таких програм потребує координації зусиль між різними рівнями влади, приватними підприємствами та громадськими організаціями. Особливу увагу слід приділити використанню сучасних технологій та матеріалів для забезпечення стійкості та довговічності відновлених об'єктів.

Важливим напрямом є розробка програм з підтримки малого та середнього бізнесу в туристичній галузі. Це включає надання пільгових кредитів, субсидій, грантів та інших форм фінансової підтримки для місцевих

підприємців. Розвиток малого та середнього бізнесу сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню добробуту населення та залученню туристів. Крім того, важливо розвивати навички та підвищувати кваліфікацію працівників у туристичній галузі, надаючи їм доступ до навчальних програм та курсів підвищення кваліфікації.

Маркетинг та просування туристичних можливостей регіону є ще одним важливим аспектом програм підтримки туризму. Після завершення конфлікту необхідно активно працювати над відновленням позитивного іміджу регіону та залученням туристів. Це включає участь у міжнародних туристичних виставках, проведення рекламних кампаній у міжнародних медіа, співпрацю з туристичними агентствами та інфлюенсерами. Важливо акцентувати на безпеці, стабільності та привабливості туристичних об'єктів, а також на унікальних культурних та природних ресурсах регіону.

Інформаційна підтримка та комунікація з туристами є важливою складовою успішного відновлення туризму. Це включає створення та підтримку інформаційних центрів, веб-сайтів, мобільних додатків та інших засобів, що надають туристам актуальну інформацію про безпеку, доступні послуги, маршрути та події в регіоні. Важливо забезпечити оперативну комунікацію з туристами у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надаючи їм необхідну підтримку та рекомендації [46].

Міжнародна співпраця відіграє важливу роль у реалізації програм підтримки туризму. Уряди постраждалих країн повинні активно співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація та інші, для отримання фінансової допомоги, технічної підтримки та обміну досвідом. Важливо залучати міжнародних експертів для розробки та впровадження стратегій відновлення туристичної галузі, що дозволяє забезпечити високу якість та ефективність реалізованих заходів.

Однією з перспективних програм є розвиток екологічного туризму, який сприяє збереженню природних ресурсів та стійкому розвитку регіону.

Екотуризм може стати важливим напрямком для залучення туристів, особливо в умовах підвищеної уваги до питань екології та сталого розвитку. Розробка програм екотуризму включає створення екологічних маршрутів, розвиток інфраструктури для екологічного відпочинку, а також просування ідей стійкого туризму серед туристів та місцевого населення.

Соціальні програми з підтримки туризму є важливими для забезпечення соціальної стабільності та залучення місцевого населення до процесу відновлення. Це включає створення робочих місць у туристичній галузі, розвиток програм соціального туризму, що забезпечують доступ до туристичних послуг для різних верств населення, а також підтримку громадських ініціатив у сфері туризму. Важливо забезпечити активну участь місцевих громад у процесі відновлення туризму, що сприяє підвищенню рівня довіри та взаєморозуміння між туристами та місцевим населенням.

Залучення інновацій та нових технологій у туристичну галузь є ще одним важливим аспектом програм підтримки туризму. Це включає використання цифрових технологій для бронювання, маркетингу та комунікації з туристами, розвиток мобільних додатків та онлайн-платформ, що спрощують доступ до туристичних послуг, а також впровадження нових технологій у сфері безпеки та управління туристичними об'єктами. Використання інновацій дозволяє підвищити ефективність та конкурентоспроможність туристичної галузі, забезпечити її стійкість до кризових ситуацій та залучити нові категорії туристів.

Важливою складовою програм підтримки туризму є також розробка та впровадження законодавчих та нормативних актів, що забезпечують сприятливі умови для розвитку туристичної галузі. Це включає створення правової бази для залучення інвестицій, захисту прав туристів та підприємців, регулювання діяльності туристичних агентств та готелів, а також забезпечення стандартів якості туристичних послуг. Важливо також забезпечити ефективну роботу органів державного управління у сфері

туризму, що відповідають за реалізацію програм підтримки та розвитку галузі.

Аналіз і розробка програм підтримки туризму після завершення конфліктів є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу та скоординованих зусиль між урядами, міжнародними організаціями, приватним сектором та місцевими громадами. Важливо враховувати всі аспекти відновлення, включаючи реконструкцію інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, маркетинг та просування туристичних можливостей, інформаційну підтримку, міжнародну співпрацю, розвиток екологічного туризму, соціальні програми та залучення інновацій. Лише за умови комплексного підходу та скоординованих дій можливо забезпечити успішне відновлення туристичної галузі та сприяти сталому розвитку регіонів, що постраждали від конфліктів.

3.3. Рекомендації для уряду та приватного сектору

Рекомендації для уряду та приватного сектору з метою відновлення та розвитку туристичної галузі після завершення конфлікту мають бути комплексними, адаптованими до конкретних умов регіону і враховувати всі аспекти економічного, соціального та культурного відновлення. Туризм є однією з ключових галузей, яка може сприяти швидкому економічному зростанню, підвищенню зайнятості та зміцненню міжнародного іміджу країни, тому вкрай важливо, щоб уряд і приватний сектор співпрацювали ефективно та скоординовано.

Перш за все, уряду необхідно розробити та реалізувати комплексну національну стратегію відновлення туризму, яка включатиме короткострокові та довгострокові заходи. Основою такої стратегії має стати забезпечення безпеки в регіонах, які постраждали від конфлікту. Це передбачає зміцнення правопорядку, розробку та впровадження програм з охорони громадського порядку, створення безпечних туристичних зон, а також активну роботу з міжнародними партнерами для відновлення довіри до безпеки країни.

Зокрема, важливо співпрацювати з міжнародними організаціями для отримання технічної допомоги та залучення інвестицій у безпекову інфраструктуру [45].

Уряд також має забезпечити належне фінансування для відновлення туристичної інфраструктури. Це включає реконструкцію доріг, транспортних вузлів, готелів, ресторанів, культурних та історичних об'єктів. Важливо використовувати сучасні технології та матеріали, які забезпечать стійкість і довговічність відновлених об'єктів. Крім того, слід розробляти програми підтримки малого та середнього бізнесу в туристичній галузі, надаючи їм пільгові кредити, субсидії та інші форми фінансової підтримки. Це сприятиме створенню нових робочих місць та розвитку підприємництва, що є важливим для економічного відновлення регіонів.

Маркетинг і просування туристичних можливостей країни є ще одним ключовим аспектом, який потребує уваги з боку уряду. Необхідно розробити та впровадити масштабні міжнародні рекламні кампанії, які підкреслюватимуть безпеку, стабільність та привабливість туристичних об'єктів. Участь у міжнародних туристичних виставках, співпраця з туристичними агентствами та впливовими особами, використання сучасних цифрових технологій для просування туристичних послуг можуть значно підвищити ефективність цих зусиль. Важливо також розвивати національний бренд, який асоціюватиметься з позитивними емоціями та незабутніми враженнями від подорожей.

Для приватного сектору важливо активно інвестувати у відновлення та розвиток туристичної інфраструктури. Підприємства повинні бути готовими до співпраці з урядом і міжнародними організаціями для реалізації спільних проектів. Інвестиції у сучасні готелі, ресторани, туристичні комплекси, а також у розвиток нових туристичних маршрутів можуть значно підвищити привабливість регіону для туристів. Важливим є також інвестування у підвищення кваліфікації працівників туристичної галузі, забезпечуючи їм доступ до навчальних програм та курсів підвищення кваліфікації. Це

дозволить покращити якість обслуговування туристів та підвищити конкурентоспроможність туристичних послуг.

Приватний сектор також має відігравати активну роль у маркетингових зусиллях. Підприємства можуть розробляти власні рекламні кампанії, які підкреслюватимуть унікальні особливості їхніх послуг та продуктів. Співпраця з міжнародними туристичними агентствами, участь у міжнародних виставках та форумах, використання соціальних мереж та інших цифрових платформ для просування своїх послуг можуть значно підвищити видимість і привабливість регіону для туристів. Важливо також розвивати партнерські відносини з іншими підприємствами та організаціями, що дозволить об'єднати зусилля для досягнення спільних цілей.

Міжнародна співпраця є важливим елементом як для уряду, так і для приватного сектору. Уряди повинні активно працювати з міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня туристична організація, Світовий банк та інші, для отримання фінансової допомоги, технічної підтримки та обміну досвідом. Приватні підприємства можуть залучати міжнародних партнерів для реалізації спільних проєктів, інвестувати у спільні підприємства та обмінюватися найкращими практиками. Міжнародна співпраця дозволяє забезпечити координацію зусиль та ефективне використання ресурсів для подолання наслідків конфліктів.

Особливу увагу слід приділити розвитку екологічного туризму, який сприяє збереженню природних ресурсів та сталому розвитку регіону. Уряд має розробляти та впроваджувати політики, спрямовані на підтримку екологічного туризму, включаючи створення екологічних маршрутів, розвиток інфраструктури для екологічного відпочинку та просування ідей стійкого туризму серед туристів та місцевого населення. Приватний сектор може інвестувати у розвиток екологічних проєктів, створювати екологічні туристичні продукти та послуги, а також активно просувати їх на ринку.

Соціальні програми є важливими для забезпечення соціальної стабільності та залучення місцевого населення до процесу відновлення туризму. Уряд повинен розробляти та впроваджувати програми соціального захисту, що забезпечують доступ до туристичних послуг для різних верств населення, створювати робочі місця у туристичній галузі та підтримувати громадські ініціативи у сфері туризму. Приватний сектор може підтримувати соціальні проекти, надавати спонсорську допомогу для реалізації місцевих ініціатив та залучати місцеве населення до своєї діяльності. Це сприятиме підвищенню рівня довіри та взаєморозуміння між туристами та місцевими жителями, що є важливим для сталого розвитку туризму [48,49].

Законодавче та нормативне забезпечення також є ключовим аспектом відновлення та розвитку туризму. Уряди повинні розробляти та впроваджувати законодавчі та нормативні акти, що створюють сприятливі умови для розвитку туристичної галузі. Це включає регулювання діяльності туристичних агентств, готелів та інших підприємств у сфері туризму, захист прав туристів та підприємців, забезпечення стандартів якості туристичних послуг. Важливо також забезпечити ефективну роботу органів державного управління у сфері туризму, що відповідають за реалізацію програм підтримки та розвитку галузі.

Рекомендації для уряду та приватного сектору з метою відновлення та розвитку туристичної галузі після завершення конфлікту включають широкий спектр заходів, що охоплюють забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури, маркетинг та просування туристичних можливостей, міжнародну співпрацю, розвиток екологічного туризму, соціальні програми та законодавче забезпечення. Комплексний підхід та скоординовані зусилля між урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором є ключовими для успішного відновлення туристичної галузі та сприяння сталому розвитку регіонів, що постраждали від конфліктів.

Висновки до розділу 3

Висновки до третього розділу дослідження підсумовують основні положення та результати, що були розглянуті у процесі розробки стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм, аналізу та розробки програм підтримки туризму після завершення конфлікту, а також рекомендацій для уряду та приватного сектору. Ці висновки є важливими для формування комплексного підходу до вирішення проблем, що виникають у туристичній галузі внаслідок воєнних конфліктів, та для забезпечення сталого розвитку туризму у постконфліктний період.

По-перше, дослідження показало, що розробка стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм потребує комплексного підходу, що враховує різні аспекти проблеми. Важливо забезпечити безпеку туристів, розвивати стійку туристичну інфраструктуру, диверсифікувати туристичні послуги та ринки, а також активно працювати над формуванням позитивного іміджу регіону. Ефективна реалізація цих стратегій вимагає координації зусиль між урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором. Зокрема, уряди повинні розробляти та впроваджувати національні стратегії відновлення туризму, забезпечувати фінансування та підтримку для відновлення інфраструктури, а також активно співпрацювати з міжнародними партнерами. Приватний сектор, у свою чергу, має інвестувати у розвиток туристичних послуг та маркетингові кампанії, що сприятимуть залученню туристів.

По-друге, аналіз програм підтримки туризму після завершення конфлікту показав, що успішне відновлення туристичної галузі залежить від цілого комплексу заходів. Це включає реконструкцію та модернізацію туристичної інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, активні маркетингові зусилля та інформаційну підтримку. Важливу роль відіграє також міжнародна співпраця, яка дозволяє залучати фінансові ресурси та

технічну допомогу для реалізації проектів з відновлення туризму. Програми підтримки туризму повинні бути спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку галузі, включаючи забезпечення безпеки, правовий захист, підтримку інновацій та нових технологій. Важливо також враховувати соціальні аспекти, зокрема залучення місцевого населення до процесу відновлення туризму, створення робочих місць та підтримку громадських ініціатив.

По-третє, рекомендації для уряду та приватного сектору підкреслюють необхідність активної співпраці та координації зусиль. Уряди повинні розробляти комплексні національні стратегії відновлення туризму, забезпечувати фінансування для відновлення інфраструктури, розвивати маркетингові програми та співпрацювати з міжнародними організаціями. Приватний сектор має інвестувати у розвиток туристичних послуг, брати участь у маркетингових кампаніях, співпрацювати з урядом та міжнародними партнерами для реалізації спільних проектів. Важливим аспектом є розвиток екологічного туризму, що сприяє збереженню природних ресурсів та сталому розвитку регіону. Також слід розробляти соціальні програми, що забезпечують доступ до туристичних послуг для різних верств населення, створюють робочі місця у туристичній галузі та підтримують громадські ініціативи.

Висновки до третього розділу дослідження підсумовують основні положення щодо мінімізації негативного впливу воєн на туризм, розробки програм підтримки туризму після завершення конфлікту та рекомендацій для уряду та приватного сектору. Комплексний підхід, що включає забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, активні маркетингові зусилля, міжнародну співпрацю, розвиток екологічного туризму та соціальні програми, є ключовим для успішного відновлення та сталого розвитку туристичної галузі в постконфліктний період. Ефективна реалізація цих заходів вимагає координації зусиль між урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором, а також

врахування специфіки кожного конкретного регіону та адаптації стратегій до місцевих умов.

ВИСНОВКИ

У цій дослідницькій роботі було всебічно розглянуто вплив воєнних конфліктів на розвиток туризму, проаналізовано досвід різних регіонів світу, а також розроблено стратегії мінімізації негативних наслідків та програми підтримки туристичної галузі після завершення конфліктів. Важливість теми дослідження обумовлена зростаючим числом конфліктів у сучасному світі та їхнім суттєвим впливом на економічну, соціальну та культурну сфери життя.

У першому розділі роботи було розглянуто фундаментальні аспекти впливу воєн на туризм. Аналіз літератури та історія досліджень показали, що вплив воєнних конфліктів на туристичну галузь є складним і багатограним явищем, що охоплює економічні, соціальні, політичні та психологічні аспекти. Дослідження показали, що війни спричиняють значні економічні збитки для туристичної галузі, включаючи руйнування інфраструктури, зниження потоків туристів і втрату доходів. Соціальні аспекти впливу воєн також є суттєвими, оскільки війни призводять до міграції населення, зміни соціальної структури та впливають на культурні традиції, що є важливою складовою туристичної привабливості регіонів. Політичні аспекти впливу воєн на туризм включають зміни у внутрішній та зовнішній політиці держав, що обмежують можливості для розвитку туризму. Психологічний аспект впливу воєн на туризм пов'язаний з почуттям небезпеки та страху, що відштовхує туристів від поїздок до регіонів, де ведуться бойові дії або існує загроза їхнього виникнення.

У другому розділі було проведено аналітичний огляд і кейс-стаді впливу війни на туризм у Європі та зіставлення з аналогічним міжнародним досвідом. Аналіз кейс-стаді показав, що воєнні конфлікти мають значний вплив на туристичну галузь у різних регіонах світу. Відновлення туризму

після завершення конфліктів вимагає комплексного підходу, що включає забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури, активні маркетингові зусилля, міжнародну співпрацю та підтримку місцевих громад. Зіставлення з міжнародним досвідом дозволило визначити основні тенденції та ефективні стратегії відновлення галузі, включаючи розвиток екологічного туризму, соціальні програми та залучення інновацій. Важливою складовою успішного відновлення є також врахування специфіки кожного конкретного регіону та адаптація стратегій до місцевих умов.

Третій розділ дослідження був присвячений розробці стратегій мінімізації негативного впливу воєн на туризм, аналізу та розробці програм підтримки туризму після завершення конфлікту, а також рекомендаціям для уряду та приватного сектору. У роботі наголошено на необхідності комплексного підходу, що враховує різні аспекти проблеми. Важливими є забезпечення безпеки туристів, розвиток стійкої туристичної інфраструктури, диверсифікація туристичних послуг та ринків, активні маркетингові зусилля та інформаційна підтримка. Міжнародна співпраця відіграє важливу роль у реалізації програм підтримки туризму, дозволяючи залучати фінансові ресурси та технічну допомогу. Соціальні програми та розвиток екологічного туризму сприяють сталому розвитку регіонів, що постраждали від конфліктів. Рекомендації для уряду та приватного сектору підкреслюють необхідність активної співпраці та координації зусиль для забезпечення успішного відновлення туристичної галузі.

У висновках до всієї роботи можна підсумувати, що війни мають глибокий і тривалий вплив на туристичну галузь, викликаючи значні економічні, соціальні та культурні втрати. Проте комплексний підхід до відновлення туризму, що включає забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури, активні маркетингові зусилля, міжнародну співпрацю, соціальні програми та розвиток екологічного туризму, може сприяти успішному подоланню негативних наслідків конфліктів. Ефективна реалізація цих заходів вимагає координації зусиль між урядами, міжнародними

організаціями та приватним сектором, а також врахування специфіки кожного конкретного регіону та адаптації стратегій до місцевих умов. Важливим є також залучення місцевих громад до процесу відновлення туризму, що сприяє підвищенню рівня довіри та взаєморозуміння між туристами та місцевим населенням. Лише за умови комплексного підходу та скоординованих дій можливо забезпечити стабільний розвиток туристичної галузі та мінімізувати негативний вплив воєнних конфліктів на туризм.

Дослідження підтвердило важливість системного підходу до вирішення проблем туристичної галузі в умовах конфліктів та показало, що ефективно відновлення можливе лише за умови співпраці всіх зацікавлених сторін та комплексного підходу до реалізації стратегій та програм підтримки. Врахування глобальних трендів та використання сучасних технологій також є ключовими для забезпечення сталого розвитку туризму у постконфліктний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентство ООН у справах біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/resources> (дата звернення: 12.05.2024).
2. Арович В. Які зміни чекають на українських біженців у Німеччині? Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-nimechchyna-sotsialna-dopomoha-zminu-robotu/32709776.html>
3. Бабенко О.Г. Міграційна політика Української держави на сучасному етапі (політологічний аспект): автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / О.Г. Бабенко. – К., 2023. – 26 с.
4. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
5. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні: Veda a perspektivu. 2022. № 4 (11). С. 139-151.
6. Бекер Т., Айхенгрін Б. Нарис про відбудову України. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (дата звернення: 12.05.2024).
7. Бойко В. О., Драгота І. П. Глемпінг – ексклюзивний туристичний продукт сьогодення. The I International Science Conference on Multidisciplinary Research (January 19-21, 2021). Berlin, Germany, 2021. P. 208–210.
8. Бондаренко Л. А. Міжнародний туризм в Україні: проблеми та перспективи подальшого розвитку. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289> (дата звернення: 12.05.2024).
9. Бурейко Н.Н. Международная миграция как предмет междисциплинарного исследования [Електронний ресурс] / Н.Н.Бурейко // StudiaHumanitatis. – 2023. - № 4. URL: http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/bureiko_1.pdf (дата звернення:

13.05.2024).

10. Вечерський В. В. Культурна спадщина України. 2022. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2024).

11. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Ред.-кол.: О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. - К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2023. - Т.2: З-О. - 480 с.

12. Гурська І. С., Герасимів З. М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. Агросвіт. 2019. № 20. С. 88–92. DOI: 10.32702/2306–6792.2019.20.88.

13. ДАРТ. Як туристична галузь країни працює під час війни та як зміниться після її завершення (25.04.2022) //Офіційний веб-сайт ДАРТ//
Режим доступу:
<https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-turistichna-galuz-krayini-pracyuie-pid-chas-v-iyuni-ta-yak-zminitsya-pislya-yiyi-zavershennya> (дата звернення: 12.05.2024).

14. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL:
<https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 12.05.2024).

15. Eurocontrol. How airspace closures triggered by the Russian war against Ukraine are impacting European aviation (25.03.2022) // Eurocontrol official website // Режим доступу:
<https://www.eurocontrol.int/event/how-airspace-closures-triggered-russian-war-against-ukraine-are-impacting-european-aviation> (дата звернення: 12.05.2024).

16. Eurostat. EU tourism under COVID-19: an overall look (07.07.2022) // Eurostat official website // Режим доступу:
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220707-1> (дата звернення: 12.05.2024).

17. Гантінгтон С. «Хто ми?» URL:
<https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/samuel-gantington-khto-mi/> (дата звернення: 17.12.2023).

18. Ионцев В. Международная миграция населения: теория и история

изучения / В. Ионцев. – М.: Диалог-МГУ, 2023. – 370 с.

19. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/> (дата звернення: 12.05.2024).

20. Коваль Н. О., Логвин М. М. «Вимушений» туризм в Україні: масштаби прояву та загрози. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті: тези доповідей XLV Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2021 рік (м. Полтава, 13-14 квітня 2022 р.). Полтава: ПУЕТ, 2022. Ч. 2. С. 239–240.

21. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.

22. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України: Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 18 квітня 2018 р. НАН України. Інститут історії України, Центр досліджень історико-культурної спадщини України. Київ, 2018. 42 с.

23. Кравчина О. Інформаційні ресурси Німеччини та Словаччини для інтеграції українських дітей-біженців до шкільної системи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/734612/>

24. Кулиняк І. Я., Жигало І. І., Ярмола К. М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання. Бізнесінформ. 2021. № 1. С. 177–184.

25. Ланда В. Війна за ресурси. 2023. Лютий-Березень. URL: <https://subscribe.forbes.ua/archive?year=2023> (дата звернення: 12.05.2024).

26. Ланда В. Які труднощі чекають Україну під час компенсації втрат від війни з РФ. Інтерв'ю із топ-економістом. URL: <https://ua.news/ua/money/kakye-trudnosty-zhdut-ukraynu-pry-kompensatsyyu-poter>

-ot-vojny-s-rf-yntervyu-s-top-ekonomystom-vladymyrom-landoj (дата звернення: 12.05.2024).

27. Логвин М., Мороз М., Логвин Д. Туристичний сектор під час воєнного стану: стан, загрози та перспективи. «Світ наукових досліджень. Випуск 18»: матеріали Міжн. мультидисц. наук. інтернет-конф., (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 20-21 квітня 2023 р.). ГО «Наукова спільнота». WSSG w Przeworsku. Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б. С. 37–43. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4462/> (дата звернення: 12.05.2024).

28. Мапа культурних втрат. Український культурний фонд. 2022. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 11.05.2023).

29. Міністерство культури та інформаційної політики України. Офіційний сайт URL: <https://mkip.gov.ua/content/pro-ministerstvo.html> (дата звернення: 12.05.2024).

30. Міграційний профіль України. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/pr2023.pdf

31. Мостова І. Деякі параметри міграційного руху населення в Україні в 2010-2014 рр.: динаміка змін. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=dse_2016_2_17

32. Нижнікова С. Сфери уразливості українок в умовах вимушеної міграції в Німеччину. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. серія: історія (2023). URL: <https://intranet.vspu.edu.ua/nzhist/index.php/nzhist/article/view/875/848>

33. Німеччина хоче прискорити інтеграцію українських біженців у свій ринокпраці. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/18/7171679/>

34. Новосад К. Сучасні моделі дослідження міжнародної міграції. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1031032.pdf>

35. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1 (26). С. 55–68. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).
36. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126 (частина I). С. 12-23.
37. Палагнюк О.В. Міграція як соціально-економічний феномен та геополітичний виклик розвитку сучасного суспільства / О.В. Палагнюк // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Політологія. 2023. Т. 230, Вип. 218. С. 39.
38. Римаренко Ю.І. Міжнародне міграційне право. Підручник. Університетський курс / Ю.І. Римаренко - К.: КНТ, 2023. - 640 с.
39. Риндзак О. Теорії міграції населення – основа удосконалення міграційної політики України. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/10april2023/25.pdf>
40. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229855988.pdf> (дата звернення: 27.11.2023).
41. Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 – 24 лютого 2022): рекомендаційний показчик [Електронне видання] / уклад. Ю. І. Левченко; Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Наукова бібліотека. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2023. – 149 с.
42. Світлов О. Поняття «міграції»: сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229855988.pdf> (дата звернення: 17.12.2023).
43. Тоффлер Е. Індустріальна хвиля: як з'явилися масова освіта і лінійний

- час. URL:
<https://www.ar25.org/article/industrialna-hvylya-yak-zyavylsya-masova-osvita-i-liniynyy-chas.html>
44. Туристичний барометр України. Київ. 2020. URL:
<http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).
45. UNWTO. Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism, 2022 // UNWTO official website // Режим доступу:
<https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism> (дата звернення: 12.05.2024).
46. UNWTO: офіційний сайт. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 12.05.2024).
47. Фесенко М.В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку / М. В. Фесенко. - Київ: Центр вільної преси, 2023. - 527 с.
48. Чуйко О. В., Іванова І. В. Вплив рівня тривожності на успішність навчальної діяльності. Актуальні проблеми психології. 2022. Том XI, Вип. 16, С. 215–226. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v11/i16/23.pdf> (дата звернення: 12.05.2024).
49. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. URL:
<https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/> (дата звернення: 12.05.2024).